

Historische beschrijving

van het **Orgel** van de **Nieuwendammerkerk** te **Amsterdam**

Bouwer: J. Hofmeijer

Bouwjaar 1849

Kort na de bouw van de huidige kerk, die een vroeger kerkgebouw vervangt, plaatste de Amsterdamse orgelmaker J. Hofmeijer hier in 1849 het thans nog aanwezige orgel. Het instrument wordt bij Broekhuizen beschreven en had hier de volgende dispositie (dl.1 (III-89) N 19, blz. 592):

Manuaal:

1. Prestant 8'
2. Fluit douce 8'
3. Octaaf 2'
4. Superoctaaf 2'
5. Octaaf 2'
6. Quint 3'
7. Mixtuur 3 st.

Positief:

1. Holpijp 8'
2. Fluit 4'
3. Cornet 4st.
4. Mixtuur 4st.

Speelhulpen: 2 koppelingen, afsluitingen tremulant en ventiel.

Volgens Broekhuizen was in de vorige kerk ook een orgel aanwezig, dat in 1800 werd aangekocht (mogelijk werd een bestaand orgel overgenomen). Van dit instrument vernemen we echter niets meer.

Volgens mededelingen van organist F.G. Koning, heeft omstreeks 1910 de fa. Adema aan het orgel gewerkt.

Hierbij werd het bovenwerk (het "positief" bij Broekhuizen) in een zwelkast bovenop de bestaande orgelkas geplaatst, waarbij het geheel een eind boven de rondboog van het middenveld uitstak.

De zwelkast kon d.m.v. een trede geopend en gesloten worden.

Aan de dispositie van het bovenwerk werd een Hobo 8' toegevoegd, waaraan men echter weinig plezier beleefde doordat hij altijd ontstemd was.

Verder maakte Adema het tot dusver aangehangen pedaal tot een vrij pedaal, door toevoeging van een houten subbas 16' die buiten de kas geplaatst werd tegen de rechter zijwand van de nis boven de toreningang waar het orgel is opgesteld (van de kerk uit gezien).

Tenslotte werd een nieuw pedaalklavier, met een pedaalkoppel op het manuaal aangebracht. Met name door de zwelkast en de open en bloot op de galerij geplaatste subbas was het aspect sedert Adema's ingreep, weinig fraai te noemen.

Deze toestand heeft geduurd tot in de jaren '70.

Inmiddels was de conditie van het instrument gaandeweg verslechterd en omstreeks 1966 was het geheel onbespeelbaar geworden; de gemeente moest zich een aantal jaren behelpen met een elektronisch speeltuig.

In 1970 werd de kerk gerestaureerd en daarmee werd ook de toekomst van het zwijgende orgel weer actueel.

Volgens persberichten leek in 1973 de restauratie dichtbij, doch het heeft tot 1977 moeten duren vooraleer men in feite tot restauratie kon overgaan.

In 1975 leverde de stad Amsterdam in het kader van haar 750-jarig bestaan en bovendien monumentenjaar een financiële bijdrage.

Ook de wijkgemeente zelf had fondsen gevormd, zodat de daadwerkelijke restauratie mogelijk werd.

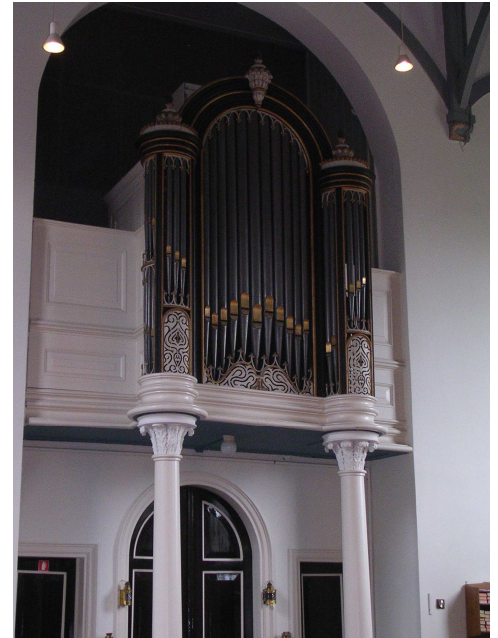
Het orgel was inmiddels door de gemeentelijke orgel-adviescommissie op de lijst van te beschermen historisch-monumentale orgels geplaatst.

Als uitgangspunt werd genomen dat het orgel in zijn oorspronkelijke staat zou worden teruggebracht.

Een uitbreiding met enkele stemmen schijnt overwogen te zijn, maar ging niet door.

Als restaurateurs werden de Kampense orgelmakers Kaat & Tjhuis aangewezen.

Prof. Dr. F.C. Stam en Simon C. Jansen begeleidden de restauratie namens de orgelcommissie van de Ned. Herv. Gemeente.

De restauratie heeft in totaal fl. 80.000,- gekost, waarvan alleen de vernieuwing van desubbas 16' in het pedaal een bedrag van fl. 34.000,- opslokte.
Dit laatste bedrag werd door de kerkvoogdij voor haar rekening genomen.
De feestelijke ingebruikname vond op 28 september 1979 plaats.

De restauratie omvatte, kort samengevat, het volgende:

1. Algehele restauratie van het pijpwerk en de mechanische onderdelen.
2. Verwijdering van de zwelkast en de krakkemikkige Hobo 8' en bovendien terugplaatsing van het pijpwerk van het bovenwerk in de kas.
3. Verwijdering van de subbas 16' van de orgelgalerij en plaatsing van een nieuwe eikenhouten subbas 16' (waarover de restaurateurs gelukkigierwijs beschikten) in een ruimte tegen de achterwand van de orgelgalerij, achter een neutraal-grijze doekbespanning.
M.n. Sinon C. Jansen had op de handhaving van de subbas 16' aangedrongen.
4. Klavieren en registerknoppen beven gehandhaafd.
5. De kas is niet hersteld; voor het front zou in de toekomst eens schoon gemaakt en opnieuw geschilderd moeten worden (aldus Koning).

Na deze grondige restauratie heeft het orgel de hieronder vermelde dispositie.

Opgemerkt zij, dat de rangschikking der registerknoppen niet zondermeer de verdeling van hoofd- en bovenwerk weerspiegelt.

Ik heb derhalve de rangschikking der registerknoppen gevolgd zoals die aan de linker- resp. rechterzijde van de klaviatuur voorkomen en daarbij d.m.v. de afkortingen HW (hoofdwerk) en BW (bovenwerk) aangegeven tot welk "werk" de diverse registers behoren.
Daarna volgt de dispositie gerangschikt naar "werk".

Rangschikking der registers (zoals aangetroffen in 1987)

Links

Fluit dolce 8'/BW
Superoctaaf 2'/HW
Mixtuur bas 3st./HW
Quint 3'/HW
Pedaalkoppel/HW

Octaaf2'/BW
Prestant 8'/HW
Octaaf 4'/HW

Manuaalkoppel/Bas

Rechts

Roerfluit 4'/BW
Holpijp 8'/HW
Cornet dis. 4st./HW
Tremulant/BW
Manuaalkoppel/Dis.

Viola di Gamba 8'/HW
Fluit 4'/HW
Mixtuur dis. 4st./HW
Tremulant/HW
Subbas 16'/Ped.

Dispositie(na restauratie Kaat & Tijhuis '77-'79)

Hoofdwerk

1. Prestant 8'
2. Holpijp 8'
3. Octaaf 4'
4. Fluit 4'
5. Octaaf 2'
6. Quint 2 2/3'
7. Mixtuur B/D 3-4st.
8. cornet 4st.

Sprekend in het front en de zijtorens
Bas van hout

Bovenwerk

1. Fluit dolce 8'
2. Viola di Gamba
3. Roerfluit 4'
4. Octaaf 2'

De laagste 7 pijpen van hout
De laagste 7 pijpen van hout
De laagste 7 pijpen van hout

Pedaal

1. Subbas 16'

Van Kaat & Tjhuis, 1979

Speelhulpen

2 tremulanten

Manuaalkoppel (gedeeld B/D)

Pedaalkoppel

Manuaalomvang: C - f'''

Pedaalomvang: C - d'

De klaviatuur bevindt zich aan de achterzijde van de kas en is nog orgineel; de klaviertoetsen zijn met ivoor belegd.

De registerknoppen zijn aan beide zijden van de klavieren in verticale rijen aangebracht, zoals in bovenstaande opstelling is weergegeven.

De registernamen zijn op porseleinen plaatjes ingelaten in de registerknoppen.

Die vande subbas en de pedaalkoppel zijn niet origineel (Adema?) en die van de manuaalkoppel waarschijnlijk ook niet.

De windvoorziening geschiedt door een magazijnbalg met ventilator.

De balg licht in de torenruimte op de verdieping van de orgelgalerij.

De oude trapinstalatie is nog intact; de treden komen uit de orgelgalerij in de kerk.

Het orgel bevindt zich in een kas die eerder merkwaardig dan mooi genoemd kan worden en die duidelijk is geïnspireerd op de kas die Bätz ontwierp voor de Amsterdamse Amstelkerk, zij het dat deze laatste in een min of meer neogotische stijl is uitgevoerd.

Van de bepaalde stijl kan men bij het front van het onderhavige orgel moeilijk spreken, eerder van een vrije navolging van de kas van Bätz.

Het middendeel van het front bestaat uit een veld van 11 prestantpijpen met een merkwaardig verspringende labiumlijn.

Dit veld wordt aan de bovenzijde afgesloten door een dubbele rondboog.

Zeer merkwaardig is de opbouw van de beide hoektorens, die evenals bij die van de Amstekerkerk overhoeks en driekwart rond zijn. Frontaal gezien vertonen deze elk 3 pijpen, die echter slechts de lengte hebben van ca. 3/4 van de toren.

Het onderste 4e deel wordt gevormd door witte paneeltjes met zwarte figuratieve decoraties.

De naar buiten gekeerde zijden van de torens zijn nog curieuzer en bevatten elk 14 pijpjes in 2 boven elkaar geplaatste groepen van elk 7 pijpen.

De naar de binnenzijde gekeerde zijden tensloten hebben elk 2 pijpen die, als enige, wel de volle lengte van de toren bezitten.

Alle frontpijpen spreken op prestant 8' op het HW (de labia opgeworpen).

Aan de bovenzijde worden de torens afgesloten door een geornamenteerde rand en bekroond met vaasvormige ornamenten.

Aan de top van de rondboog eveneens een ornament met wit en enig verguldsel.

Eigenlijk blinderingsnijwerk bezit de kas niet, doch wel aan de boven en de onderzijden van het veld en de torens dezelfde kogelachtige hangende en staande vergulde ornamentjes aangebracht die ook aan de Amstelkerkkas te zien zijn.

Aan de onderzijde van het veld een blinding, uitgevoerd in dezelfde trant als de onderpaneeltjes

van de torens.

Terwijl de kas overigens geheel wit geschilderd is, zijn het stijlwerk, de bogen en de torenkappen in zwart en met vergulde biesen uitgevoerd.

Dhr. J. Jongepier kenschetst dit curieuze frontje als zijnde "vermakelijke naïviteit".

De orgelkas wordt ondersteund door twee kolommen met kapitelen, geplaatst onder de torens.

Literatuur: J. Jongepier - Langs Nederlandse orgels (III) blz. 46

Drs. A.H. Sijmons (1987)